

I 1919 sendte Det norske utenriksdepartementet ut pressekorrespondenter til de viktigste hovedstedene i verden: Paris (Torolv Øksnevad), Berlin (Lyder Solem), London (Mons Monsen Mjelde) og Washington (Arne Kildal). Arne Giverholt var sekretær for pressekontoret i Oslo fra 1919 til 1939.

Abstract: The Press, PR and Politics: The Norwegian Ministry of Foreign Affairs' press office, 1919–1924.

This article deals with an early phase of the relationship between Norwegian journalism, the field of public relations, and state authorities. The Norwegian Ministry of Foreign Affairs established a press office in 1919, in close collaboration with the press. The press office's task was to ensure that both the national and international press received information about Norwegian foreign policy. So-called correspondents were sent to the diplomatic missions in Berlin, Paris, London and Washington. Their task was to influence foreign journalists at the same time as sending material home to Norwegian newspapers.

The scheme made it clear that the government regarded the Norwegian press and journalists as their assistants in foreign policy matters, while the journalists regarded this kind of information work as an offshoot of journalism. The duality of the role became especially clear when Torolv Øksnevad was used as an adviser for official Norwegian diplomatic delegations at the same time as he sent telegrams to NTB, for use in Norwegian newspapers.

The Norwegian press and journalists loyally supported the establishment of the press office and its work. The journalists played a crucial role in the Ministry of Foreign Affairs' strategic thinking about propaganda and information work in the years after the First World War – both in terms of planning and execution. In 1924, however, the press office's correspondents abroad were summoned to return home for budgetary reasons. The press office nevertheless continued its activities in the Ministry of Foreign Affairs until 1940.

Keywords: Ministry of Foreign Affairs, press office, Norway, public relations, history, journalism

Fagfellevurdert

Presse, PR og politikk

Utenriksdepartementets pressekontor 1919-1924

Øystein Pedersen Dahlen

Førstelektor i medier og kommunikasjon
Høgskolen Kristiania

OysteinPedersen.Dahlen@kristiania.no

orcid.org/0000-0002-4591-4581

Rolf Werenskjold

Professor i medievitenskap
Avdeling for mediefag, Høgskulen i Volda

rof@hivolda.no

orcid.org/0000-0003-0473-1866

Sammendrag: Denne artikkelen handler om en tidlig fase av forholdet mellom norsk journalistikk, PR-feltet og statlige myndigheter. Det norske Utenriksdepartementet opprettet et pressekontor i 1919, i nært samarbeid med pressen. Pressekontorets oppgave var å sørge for at både den nasjonale og internasjonale pressen fikk informasjon om norsk utenrikspolitikk. Det ble sendt såkalte korrespondenter til de diplomatiske utenriksstasjonene i Berlin, Paris, London og Washington. Disse skulle påvirke utenlandske journalister, samtidig som de sendte stoff hjem til norske aviser. Ordningen tydeliggjorde at regjeringen betraktet den norske pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker, mens journalistene betraktet denne type informasjonsarbeid som en sidegren av journalistikken. Dobbelrollen ble spesielt tydelig da Toralv Øksnevad var tilknyttet som rådgiver for offisielle norske diplomatiske delegasjoner, samtidig som han sendte telegrammer til NTB, til bruk i norske aviser. Den norske pressen og journalister støttet lojalt etableringen av pressekontoret og dets arbeid. Journalistene spilte en helt avgjørende rolle i Utenriksdepartementets strategiske tenkning omkring propaganda og informasjonsarbeid i årene etter første verdenskrig – både med hensyn til planlegging og utførelse. I 1924 ble imidlertid utenriksdepartementets utsendte pressemedarbeidere kalt hjem. Tilbakekallingen hadde budsjettmessige grunner. Pressekontoret fortsatte likevel sin virksomhet i Utenriksdepartementet fram til 1940.

Emneord: Utenriksdepartementet, pressekontor, Norge, PR, historie, journalistikk

Denne artikkelen handler om Utenriksdepartementets pressekontor fra det ble opprettet i 1919 og frem til 1924, da ordningen med utsendte pressemedarbeidere ved de norske legasjonene i Berlin, Paris, London og Washington ble lagt ned og medarbeiderne kalt hjem. Mens sammenhengene mellom pressen og de politiske partiene i Norge har blitt grundig undersøkt,¹ har Utenriksdepartementets pressekontor spesielt og forholdet mellom stat og presse generelt i de første årene etter den første verdenskrigen fått langt mindre oppmerksomhet i norsk medieforskning.² I denne artikkelen undersøker vi forholdet mellom staten og pressen og hvordan Utenriksdepartementet etablerte og brukte pressekontoret som verktøy for å påvirke hvordan Norge ble fremstilt i utlandet i årene fra 1919 til 1924.

Helt fra starten, som uavhengig nasjon i 1905, og frem til 1940 var det sentrale målet i norsk utenrikspolitikk å holde Norge utenfor stormaktskonfliktene i Europa. Det var bred politisk enighet om å føre en begrenset utenrikspolitikk, bestående av fredspolitikk, frihandel og nøytralitet i internasjonale konflikter og kriger. For småstatene handlet nøytralitet i første rekke om å unngå at stormaktene blandet seg i småstatenes indre anliggender. Norge søkte derfor også etter den første verdenskrigen en nøytralitet som skulle være garantert, eller i det minste anerkjent av stormaktene, og som skulle sikre et godt forhold til landets viktige handelspartnere.³ I 1920-årene var det først og fremst Storbritannia, USA, Tyskland, Sverige og Danmark.⁴ Dette var en tid da avisene vokste frem og nærmest fikk et monopol på internasjonal og nasjonal massekommunikasjon. Vi stiller derfor følgende hovedspørsmål i denne artikkelen: Hvilken rolle spilte norske journalister i Utenriksdepartementets strategiske kommunikasjonsarbeid (PR-arbeid) i årene etter den første verdenskrigen?

For å kunne svare på dette overordnede spørsmålet stiller vi følgende tre underordnede spørsmål:

1. Hva var den strategiske hensikten bak opprettelsen av Utenriksdepartementets pressekontor i 1919?
2. Hvilken rolle spilte norske journalister i etableringen og driften av pressekontoret frem til 1924?
3. Hvilke arbeidsmetoder brukte pressekontoret

for å påvirke norsk og utenlandsk presse og offentlighet?

Artikkelen er organisert i fire deler: Vi starter med å undersøke den historiske bakgrunnen for opprettelsen av pressekontoret, basert på både tidligere forskning og noe nytt arkivmateriale.⁵ I den andre delen undersøker vi debatten i Stortinget og blant journalister rundt opprettelsen av pressekontoret i 1919. I den tredje delen, som utgjør den største andelen, undersøker vi pressekontorets aktivitet, samt diskusjon og kritikk av virksomheten frem til 1924. I den fjerde og siste delen gir vi svar på de forskningsspørsmålene vi reiser innledningsvis.

Tidligere forskning

Det er ikke gjort noen vitenskapelig analyse av etableringen av pressekontoret i 1919 og dets virksomheter i de påfølgende årene, bortsett fra Rolf Weren skjolds omfattende analyse av pressekontorets rolle i utøving av ulovlig politisk filmsensur av spionfilmer i samarbeid med Statens Filmkontroll i årene fra 1914 til 1940.⁶ Noe av aktiviteten er riktignok beskrevet av Reidar Omang i hans bok om den norske utenrikstjenesten fra 1913 til 1928.⁷ Omang var ansatt i Utenriksdepartementet da han skrev boken, og kan derfor ikke regnes som uhildet i sin fremstilling av begivenheter og saker som ble behandlet i departementet. Boken er å regne som en etatshistorie, sett fra innsiden og uten vitenskapelige ambisjoner. Opprettelsen av pressekontoret i 1909 og aktiviteten frem til nedleggelsen i 1911 er derimot grundig undersøkt av Øystein Pedersen Dahlen.⁸

Kildematerialet og metodiske utfordringer

Denne artikkelen bygger på et bredt utvalg av kilder hentet fra både utenriksdepartementets arkiv, stortingsforhandlingene og Norsk Presseforbunds arkiv, samt analyser av medieoppslag i perioden. Utenriksdepartementets arkiv er både omfattende og vanskelig å trenge inn i. Selv ikke det store bokverket i mange bind om norsk utenrikspolitikk som hviler tungt på Utenriksdepartementets arkiv, gir en god innføring i hvordan arkivet er organisert, og hva det inneholder fra de forskjellige administrasjonene.

Men det har vært til stor nytte at det finnes en oversikt over både arkivordning og arkivnøkler for å trenge inn i det kompliserte dossiersystemet med mange ulike varianter som departementets arkivordning er basert på.⁹ Dossiersystemet innebærer at dokumentene er arkivert på saker som de inngår i, og ikke nødvendigvis bare knyttet til en administrasjons forløpende brevkopier og journaler. Det gjør det vanskeligere å få full oversikt over alle dokumenter og saker som Utenriksdepartementets pressekontor var involvert i. Dokumentene kan i prinsippet være spredt utover hele utenriksdepartementets saksfelt. Denne studien er bygget på saksmappene i utenriksdepartementet og arkivseriene som har vært direkte knyttet til pressekontoret som administrasjon, og som inneholder rapportene fra de utsendte pressemedarbeiderne i Berlin, Paris, London og Washington. Det vil si pressekontorets utgående journaler¹⁰ og pressekontorets register¹¹. Utenriksdepartementets arkiv for «pressekontor og pressekorrespondenter» fra 1920 til 1925¹² er også undersøkt. Utenriksdepartementets arkiv er oppbevart ved Riksarkivet. Det samme gjelder arkivet etter Norsk Presseforbund.¹³ Det har vært nødvendig å gå systematisk gjennom stortingsforhandlinger og stortingsproposisjoner for å få innsikt i debatten og de ulike aktørenes oppfatninger av og holdninger til pressekontoret. I tillegg har oppslag i *Journalisten* vært nyttig for å undersøke hvordan journalistmiljøet oppfattet UD's virksomhet i skjæringsfeltet mellom journalistikk og PR.

Bakgrunnen for opprettelsen av pressekontoret

For å forstå bakgrunnen for at pressekontoret ble opprettet og hvordan det ble organisert, er det nødvendig å se det i lys av det strategiske kommunikasjonsarbeidet overfor utlandet i forkant av 7. juni 1905 og hvordan Utenriksdepartementet forsøkte å ta kontroll over hvordan Norge og norske interesser ble fremstilt for omverdenen i årene frem til 1919. Troen på mediens påvirkning var stor i begynnel-

sen av århundret. I de politiske partiene var man overbevist om at avisene hadde en sterk direkte påvirkning på velgere. Det var viktig for utviklingen av partiavisene, og pressen fikk en sentral rolle i den politiske kampen.¹⁴ Ved inngangen til 1920-årene ble avisene innlemmet i det generelle partiarbeidet. Arbeiderpressen var direkte eid av partiet, og redaktørene ble valgt av landsmøtene. Også andre redaktører og journalister sirkulerte i stor grad mellom posisjoner i presse, partipolitikk, i Stortinget eller i regjeringen.¹⁵

Norske myndigheter og pressen etablerte tette bånd allerede under og i årene som fulgte etter unionsoppløsningen. Da ble de indrepolitiske stridighetene i hovedsak lagt til side. I bytte for lojalitet til regjeringen ble hovedstadens redaktører invitert til ukentlige, fortrolige møter hvor de ble informert om sentrale utenrikspolitiske saker.¹⁶ Slike utenrikspolitiske samtaler mellom utenriktjenesten og avisredaktører i hovedstaden fortsatte gjennom 1930-årene og langt inn i etterkrigstiden.¹⁷ En samlet norsk presse støttet regjeringens linje og kritiserte unionen. Det var en uttalt forventning fra norske myndigheter om en lojal presse i saker som angikk Norges forhold til andre stater.¹⁸ Paradoksalt nok mistet avisene dermed noe av sin handlefrihet da Norge ble en selvstendig nasjon i 1905.¹⁹

Uten et eget utenriksdepartement og diplomater i utlandet ble det opprettet et uoffisielt «Korrespondance-Bureau», som jobbet for den norske regjeringen. Dette ble ledet av Nobelkomiteens sekretær Christian L. Lange, som overvåket både norsk og utenlandsk presse.²⁰ I tillegg koordinerte han informasjonsarbeidet mot utlandet, hvor Fridtjof Nansen og andre kjente nordmenn ble sendt for påvirke den utenlandske opinionen.²¹

I 1909 besluttet UD å opprette et eget pressekontor. Inspirert av PR-suksessen i 1905 ønsket UD å påvirke hvordan utenlandske aviser skrev om Norge og om norske interesser. Representanter fra alle de norske presseforeningene, fra de konservative til

Planen var at de utsendte journalistene skulle tjene norske interesser også etter at de hadde gått tilbake til ordinære stillinger i pressen

Utenriksdepartementet averterte i 1917 etter en «øvet, sprogkyndig pressemand».

Benjamin Wegner Nørregaard. Foto: Ukjent.

sosialdemokratene, ble invitert til å delta i planleggingen av et nytt pressekontor i et hemmelig møte hos UD 17. mars 1909. Det ble etablert et hemmelig kontor i Kristiania fem måneder senere, og Benjamin Wegner Nørregaard ble sendt til Berlin under dekke av å være journalist for *Morgenbladet*.²² Ordningen lignet på det man hadde i 1905, men i 1909 var målet for operasjonen langt mer begrenset ved at bare én person ble sendt ut for å fremme norske politiske og kommersielle interesser i utlandet.

I Arbeiderpartiet og deres presseforening, samt i avisa *Social-Demokraten*, var det imidlertid sterk misnøye med at den utsendte medarbeideren i Berlin leverte artikler til *Morgenbladet*, med lønn fra staten. Dessuten var Nørregaard nært knyttet til partiet Høyre. Det kan virke som utenriksminister Wilhelm Christophersen (V) utpekte Nørregaard i samspill med *Morgenbladets* redaktør Nils Vogt, uten å konferere med de andre som var til stede på det hemmelige planleggingsmøtet 17. mars 1909. Det var

sannsynligvis bakgrunnen for at stortingsrepresentant Christian Holtermann Knudsen (Ap) i et lukket stortingsmøte i 1910 hevdet at tidligere utenriksminister Christophersen hadde lovet at de ulike presseforeningene skulle bli hørt før korrespondenten ble tilsatt. Redaktør i *Social-Demokraten*, Jacob Vidnes, som deltok på møtet i Utenriksdepartementet i mars 1909 som representant for Norges sosialdemokratiske presseforening, hadde også forsikret en skeptisk arbeiderpartigruppe på Stortinget om at pressebyrået ikke ville bli brukt politisk.²³ Da det først ble reist spørsmål om pressekontoret i Stortinget, var det ikke lenger mulig å holde kontoret skjult for offentligheten. 26. mai 1910 offentliggjorde derfor Utenriksdepartementet den hemmelige informasjonstjenesten i Oslo. Men det skapte reaksjoner da den utsendte presseagenten ikke ble nevnt i pressemeldingen.²⁴ *Social-Demokraten* kalte pressekontoret «En mislykket institusjon»,²⁵ og avisen avslørte for alle at det var ansatt en journalist/agent i Berlin.

Da Christian Holtermann Knudsen (Ap) tok opp pressekontoret til debatt i Stortinget, krevde utenriksminister Johannes Irgens (H) at debatten skulle foregå bak lukkede dører. Knudsen trakk frem både Nørregaards partipolitiske tilknytning til Høyre og hans forsvar av tsar-regimet og russiske fengsler som eksempel. Offentliggjøringen i *Social-Demokraten* ble imidlertid kraftig angrepet og kritisert av representanter fra både Høyre og Venstre. Oddmund Vik (V) pekte på at offentliggjøringen viste hvor kort man hadde kommet som nasjon, og hevdet at det var et eksempel på noe av det verste som var gjort av norske pressefolk. Vik viste til at de store nasjonene hadde et stor diplomati og store armeer til å forsvare seg med, mens Norge måtte gå stillferdig frem. Og da var det desto viktigere å benytte det han kalte *det moderne forsvarsmiddel*, nemlig pressen.²⁶

Offentliggjøringen, debatten og den sterke kritikken førte til at Utenriksdepartementet avsluttet Nørregaards oppdrag i Berlin 30. desember 1910, og pressekontoret i Kristiania ble avvirket ett år etter.²⁷ Fra 1912 til 1919 fungerte arkivar Karl Vilhelm Hammer som departementets konsulent i pressesaker.²⁸ Spørsmålet om et pressekontor i Utenriksdepartementet kom opp igjen på nytt da Utenriksdepartementet høsten 1917 averterte i Oslo-avisene etter en «øvet, sprogkyndig pressemand».²⁹ Pressen var lite imponert over annonsen, og *Verdens Gang* anbefalte Utenriksdepartementet å kontakte Norsk Presseforbund.

UD repliserte at tanken nettopp var at den nye ordningen skulle utvikles i samarbeid med *Norsk Presseforbund*. Det ble imidlertid aldri noe møte mellom UD og presseforbundet, og det ble heller ikke opprettet noe nytt pressekontor i 1917. UD's offisielle forklaring var at de ikke fant en egnet kandidat. Utenriksminister Nils C. Ihlen (V) fortsatte å ha nære bånd til pressen og til presseforbundet, blant annet ved å gi konfidensiell bakgrunnsinformasjon om utenrikspolitiske spørsmål på organisasjonens landsmøter.³⁰

Opprettelsen av pressekontoret i 1919

11. mars 1919 sendte utenriksminister Ihlen et brev til Norsk Presseforbund, hvor han ba organisasjonen peke ut to journalister som sammen med en av departementets funksjonærer skulle utarbeide en plan for å opprette et eget pressekontor i UD.³¹ Presseforbundet oppnevnte sitt eget styremedlem og tidligere redaktør i *Social-Demokraten* Jacob Vidnes³² og dagbladjournalisten Toralv Øksnevad, som også var formann i *Kristiania Journalistlag*.³³ Resultatet av gruppens arbeid ble at regjeringen la frem to stortingsproposisjoner i 1919 om et pressekontor i Utenriksdepartementet. Proposisjonene la premisser for hva kontoret skulle arbeide med. Den første (14. mars 1919) fremhevet de to hovedoppgavene for kontoret i Kristiania: Kontoret skulle være bindeledd mellom departementet og norsk presse og formidle norske synspunkter og informasjon til utenlandsk presse.³⁴ Den andre proposisjonen (30. mai 1919) definerte oppgavene til de norske *presseutsendingene* i utlandet, det som i proposisjonene ble kalt for *pressekorrespondenter*. De skulle drive et systematisk opplysnings- og formidlingsarbeid for norske interesser på alle områder, inklusive å holde kontakt med lokale journalister og korrigere feilinformasjon.³⁵ Utenriksdepartementet anbefalte å sende ut

«presseattachéer» til henholdsvis Berlin, London, Paris og Washington.³⁶ De skulle ansettes for to år av gangen, slik at flere journalister skulle få muligheten å tjenestegjøre ute. Målet

var at stillingene skulle bidra til den norske dagspresses evne til å tjene norske interesser i utlandet, og stillingene skulle bane veien til gode stillinger i dagspressen for attachéene når de kom hjem.³⁷ Planen var altså at de utsendte journalistene skulle tjene norske interesser også *etter* at de var ferdige i utenriktjenesten og hadde gått tilbake til ordinære stillinger i pressen. Forslaget tydeliggjorde at regjeringen betraktet pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker, slik de politiske partiene betraktet journalistene i partipressen som

Ordningen tydeliggjorde at regjeringen betraktet pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker

sine medhjelpere i den partipolitiske kampen.

Det ble formidlet en klar oppfatning om pressens betydning i utenrikspolitikken. Det ble hevdet at allmennheten i første rekke fikk sine kunnskaper om folk og forhold i andre land gjennom pressen. Det var også en klar forestilling om at utenlandsk presses manglende innsikt i norske forhold ofte hadde skadet norske interesser.³⁸ Nettopp fordi Norge var lite og lå avsides til, var det viktig å formidle kunnskap om norske interesser, oppklare feil og bidra til å sikre Norges omdømme i utlandet. Den transnasjonale og skandinaviske inspirasjonen var også åpenbar. Stortingets konstitusjons- og utenrikskomite pekte på at både Danmark og Sverige brukte betydelige beløp på pressekontor og utsendinger, og at virksomheten hadde bred støtte.³⁹ I en redaksjonell artikkel i *Journalisten* ble det vist til hvordan utenriksdepartementene i både Sverige og Danmark hadde organisert sine pressekontor, og de ble holdt frem som forbilder for et norsk pressekontor.⁴⁰ De fremste i det norske pressemiljøet på denne tiden hadde få prinsipielle motforestillinger mot å være en del av myndighetenes propagandaapparat. Pressefolkene var mest opptatt av at et pressekontor kunne sette en stopper for det som ble oppfattet som uriktig informasjon om Norge i utenlandske aviser – spesielt i Tyskland.⁴¹

Den andre stortingsproposisjonen i 1919 viste også til det tette samarbeidet mellom pressen og utenriksledelsen i andre land hang sammen med medienes økte innflytelse.⁴² Tanken om hemmelighold så også ut til å være forkastet:

Tendensen er gåt i retning av å etablere helt offisielle organer til formidling av utenrikspolitisk opplysningsvirksomhet gjennom pressen. Det svenske utenriksdepartement har hat en presseavdeling siden 1909.⁴³

I Stortinget sto diskusjonen om de utsendte medarbeiderne skulle være en del av de norske legasjonene eller ikke. Både UD og tremannskomiteen

(Vidnes, Øksnevad og en representant fra UD) argumenterte for at utsendingene måtte være en del av legasjonene og være offisielle representanter for det norske utenriksstyret. Utenriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget ville derimot at utsendingene i formen skulle opptre «som repræsentanter for et telegrambyrå, mens de i realiteten sorterer under utenriksdepartementets pressekontor».⁴⁴ Dette lignet til forveksling på opplegget fra 1909, hvor korrespondenten i Berlin ble forsøkt fremstilt som en vanlig journalist. Spørsmålet avfødte en lang debatt i Stortinget. Høyres representant C.J. Hambro støttet utenriks- og konstitusjonskomiteens forslag, selv om han hadde en aktiv rolle i NTB og ble styreformann i byrået i 1920. Det gjensidige forholdet mellom presse og myndigheter ble også støttet av styrelederen Rolf Thommessen i Norsk Telegrambyrå (NTB). Han informerte Stortinget

om at NTB var villig til å delta i ordningen slik utenrikskomiteen hadde foreslått.⁴⁵ Thommessen pekte på erfaringene med det tette samarbeidet mellom pressebyråene og myndighetene i England og Østerrike under den første verdenskrigen:

Naar vort land nu antagelig skal gaa til utsendelse av faste presseattachéer i utlandet, tør der være al grund til at lære av de erfaringer, som andre lande har gjort gjennom sin utstrakte propagandavirksomhet under krigen. I de fleste tilfælder er denne propaganda ikke utført gjennom offentlige presseagenter, men gjennom korrespondenter for vedkommende lands telegrambyraer.⁴⁶

Utenriksminister Ihlen (V) var imot at journalistene skulle opptre som representanter for NTB. Det var nemlig departementets forutsetning at de utsendte medarbeiderne skulle fullstendig vie sin tid til det offisielle arbeidet – og ikke opptre som private korrespondenter for norske presseorganer. Uklarhetene omkring utsendingenes rolle ga seg også uttrykk i debatten om hva deres tittel skulle være. Ihlen mente at de ikke skulle kalles attachéer, fordi man da lett

Jacob Vidnes var leder for Utenriksdepartementets pressekontor fra 1919 til 1940.

kunne tenke at de var fast tilknyttet legasjonene. Han ville kalle dem «pressestipendiater». Stortinget bestemte til slutt at de utsendte representantene skulle kalles for «korrespondenter», og at parentesen «(presseattachéer)» i proposisjonen ble strøket. «Korrespondentene» skulle arbeide fullt og helt for pressekontoret og legasjonene, men titlene skulle antyde at de arbeidet som journalister som *ikke* var fast tilknyttet legasjonene, slik de faktisk var. Heller ikke i 1919 spilte UD med helt åpne kort, noe som tydelig kunne kommunisere at dette var representanter for den norske staten som hadde til oppgave å sørge for at Norge ble fremstilt på en mest mulig positiv måte. Den norske staten fortsatte å gi inntrykk av at de var journalister – ikke PR-agenter.

Det var ni søkere til konsulentjobben ved Utenriksdepartementet i Oslo. *Norsk Presseforbund* ble bedt om å lage en innstilling, og de utpekte sitt eget styremedlem, Jacob Vidnes.⁴⁷ Vidnes hadde fra 1912

til 1918 vært redaktør for arbeiderpartiavisen *Social-Demokraten*⁴⁸ (*Arbeiderbladet* fra 1924), og som redaktør av den viktigste partiavisen hadde han vært medlem av partiets sentralstyre.⁴⁹ Da *Arbeiderpartiet* gikk i en mer revolusjonær retning etter landsmøtet i 1918, trakk Vidnes seg som redaktør. Samme året gikk Det norske Arbeiderpartiet inn i Den tredje kommunistiske internasjonale (Komintern), og støttet dermed den revolusjonære kampen for proletariatets diktatur – også i Norge. Vidnes hadde deltatt på møtet i Utenriksdepartementet i mars 1909, men han fremsto raskt som en av de sterkeste og klareste kritikerne av ordningen som innebar at *Morgenbladet* fikk en gratis korrespondent i Berlin.⁵⁰ Vidnes tiltrådte i stillingen 22. desember 1919. I en kommentar omtalte *Journalisten* Vidnes som «en av den norske presses dygtigste og populæreste medarbeidere», og blant «pressefolk av alle leire er Jacob Vidnes (...) i sjelden grad avholdt som ven og kollega».⁵¹

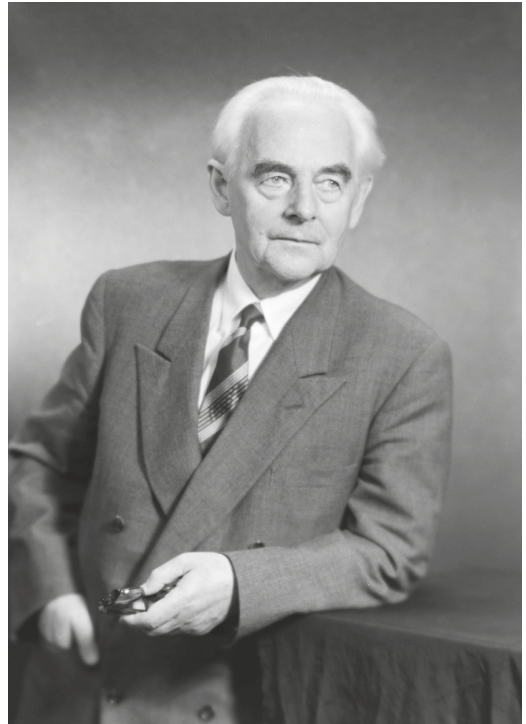
Utenriksministeren godkjente offisielt retningslinjene for pressekontorets arbeid i januar 1920. De utsendte «korrespondentene» skulle tilbakevise alle misledede eller skadelige påstander for norske interesser i utenlandsk presse og arbeide for å få inn artikler og notiser i aviser som støttet norske interesser.⁵² På mange måter lignet oppgavene dem som dagens medie-rådgivere (PR-rådgivere) har i norske organisasjoner i dag. Utenriksdepartementet fikk 50 søknader på fem utsendte korrespondentstillinger våren 1920.⁵³ Toralv Øksnevad, som deltok i planleggingsarbeidet av pressekontoret sammen med Vidnes, var den første som ble ansatt. Han ble sendt til Paris. Cand.jur. Lyder Solem fikk stillingen i Berlin. Han hadde bakgrunn som sakfører og hadde også arbeidet i *Aftenposten*. Mons Monsen Mjelde fikk posisjonen i London. Mjelde hadde tidligere arbeidet som redaktør (1910–1913) og journalist i *Verdens Gang* før han bosatte seg i London og fungerte som korrespondent for forskjellige aviser i Skandinavia. Han hadde allerede oppholdt seg i London under første verdenskrig, hvor han hadde arbeidet både som korrespondent og som talsmann for norske interesser overfor engelske presse.⁵⁴ *Journalisten* anså derfor Mjelde som selvskreven til stillingen.⁵⁵ Bibliotekar Arne Kildal tiltrådte jobben i Washington 21. april 1920.

Han hadde vært sjef for Bergens bibliotek fra 1910 og skrevet teater- og litteraturanmeldelser i *Bergens Aftenblad* og *Morgenavisen*.⁵⁶ *Journalisten* forsvarte opprettelsen av pressekontoret, men utnevnelsen av Kildal vekket kritiske reaksjoner. Det ble kommentert at pressekontorets oppgaver først og fremst burde gjøres av journalister, da det var de som var best «istand til å skape og bevare forbindelsen med pressen hjemme og ute».⁵⁷

Pressekontorets aktivitet fra 1920 til 1924

Fra januar 1920 sendte pressekontoret ut meldinger som ble brukt av avisene, og journalister i de store avisene henvendte seg til pressekontoret for å få informasjon om relevante saker.⁵⁸ Ut fra pressekontorets egne oversikter sendte de ut 234 ulike pressemeldinger til norske aviser i 1921, 375 i 1922, 433 i 1923 og 329 i 1924. De 1371 pressemeldingene beskrev store og små hendelser fra utlandet, spesielt når det var norske interesser involvert.⁵⁹ Vidnes påpekte også at den informasjonen de fikk tak i, raskest mulig skulle sendes til den norske pressen.⁶⁰ Men samtidig skulle pressekontoret tjene Utenriksdepartementets interesser i utlandet, ved å påvirke utenlandsk presse.⁶¹

Tidligere arkivar i Utenriksdepartementet Reidar Omang hevdet at den viktigste oppgaven for pressekontoret i starten var å gjøre Folkeforbundets arbeid kjent i Norge.⁶² Denne dobbeltrollen, å både representere UD og betjene pressen, ble spesielt tydelig da Toralv Øksnevad representerte Utenriksdepartementets pressekontor under de årlige forhandlingene i Folkeforbundet i Genève fra 1920 til 1922. Øksnevad var nemlig knyttet til de norske delegasjonene som pressekyndig, samtidig som han sendte telegrammer til NTB for bruk i norske aviser.⁶³ Disse telegrammene ble da oppfattet som et supplement til meldingene fra de store utenlandske nyhetsbyråene, ved at de var mer rettet mot norske interesser. Øksnevad uttalte til *Journalisten* at han i 1922 var den eneste norske journalisten som var til stede på Folkeforbundets møter i Genève. Han oppfordret samtidig norske aviser til å bestille «den udmerkede maanedelige oversigt over forbundets arbeide, som presseavdelingen redigerer».⁶⁴ Utenriksminister Johan Ludvig

Toralv Øksnevad representerte Utenriksdepartementets pressekontor fra 1920 til 1922. Foto: Atlier Rude/Digitalmuseum.no.

Mowinckel (V), som arbeidet tett med Øksnevad under møtene i Folkeforbundet, fremhevet senere i Stortinget den nytten den norske delegasjonen hadde hatt av «presseattachés kjendskap til franske politiske forhold, franske presseforhold, fransk journalistikk».⁶⁵

Øksnevad representerte også pressekontoret på den internasjonale økonomiske og politiske konferansen i Genova, april–mai 1922. Sovjetunionen og de beseirede sentralmaktene (Tyskland og Østerrike-Ungarn) deltok for første gang etter den første verdenskrigen i forhandlinger med vestmaktene. Øksnevad skulle holde den norske pressen informert om hva som skjedde på konferansen, samtidig som han sto til disposisjon for den norske delegasjonen. Dermed hadde han også adgang til steder hvor vanlige akkrediterte journalister ikke slapp inn, slik at han kunne gi den norske pressen opplysninger fra lukkede kommisjonsmøter.⁶⁶ Øksnevad representerte også Norsk Presseforbund på Den internasjonale

Presseunions møte i Paris i oktober 1923.⁶⁷ Det var derfor tydelig at Øksnevads opptreden i Genève og Genova og under arrangementene i Paris var en sammenblanding av ulike roller som tjenestemann i Utenriksdepartementet og som journalist og representant for presseorganisasjonene.

Når de utsendte korrespondentene skulle håndtere utenlandsk presse, var det Norges forhold til Sovjetunionen og kommunistene de var spesielt oppmerksomme på. Den 11. juni 1922 skrev *The New York Tribune* at den norske kongen og det «radikale regjeringspartiet» hadde inngått en avtale med kommunistene. Det «radikale regjeringspartiet» var partiet Venstre, som ledet en ren mindretallsregjering som var avhengig av støtte fra Arbeiderpartiet i Stortinget. Arbeiderpartiet var på den tiden tilknyttet Moskva og Komintern og støttet den revolusjonære kampen for proletariatets diktatur – også i Norge. I ingresen påstod *The New York Tribune* at kommunistene forventet flere lover som var på linje med dem som ble foreslått fra Moskva. Avisen hevdet at det var tendenser til sosialisme, ved at regjeringen tok en mer aktiv rolle i handel og industri som tidligere var privat eid – og skattleggingen var blitt hardere, noe som ville gå spesielt ut over utlendinger som hadde investert i Norge.⁶⁸

Det ble hevdet at kommunistpartiet, Arbeiderpartiet, var bundet til å kjempe for proletariatets diktatur ved revolusjon mot den eksisterende regjeringsformen. Det var også lignende artikler i andre aviser i USA samme dag. *The Ogden Standard-Examiner* hevdet at Norge ville innføre nye lover etter krav fra kommunistene i Moskva:

The King of Norway as chief executive, the cabinet, and the Radical Party and Premier Blehr are today all closely allied politically with and supported by the Communist Party, a group generally credited with taking orders from the Third Internationale at Moscow.⁶⁹

Den 17. juni 1922 sendte legasjonen i Washington ut

en melding til flere amerikanske aviser som formelt avkreftet at det eksisterte en bindende avtale mellom den norske regjeringen og kommunistpartiet i Stortinget.⁷⁰ Men hverken *The New York Tribune* eller *The Ogden Standard-Examiner* publiserte noen rettelser.⁷¹ Kilden til Associated Press' telegram var den norske overlegen Einar Onsum,⁷² som hadde vært fast medarbeider for *Aftenposten* fra 1910 og representant for *Associated Press* i Norge fra 1914.⁷³ C.J. Hambro (H) hevdet i Stortinget at telegrammet hadde ført til at hundrevis av amerikanske aviser hadde trykket en oppfordring om å unngå norske verdipapirer på grunn av det intime samarbeidet mellom den norske regjeringen og kommunistene, og at det var til stor skade for norske interesser. Utenriksminister Johan Ludwig Mowinckel (V) informerte Stortinget om at de hadde sendt telegrammet og korrespondansen over til Norsk Presseforbund i håp om at det ville «ta sig av» Einar Onsum.⁷⁴

Dagen etter debatten i Stortinget skrev *Dagbladet* på førstesiden om klager på meldinger om norske forhold som var egnet til å skade Norge, sendt fra København til utenlandske aviser. En av de mest «ondartede og skadelige»

meldinger om Norge publisert i amerikansk presse var skrevet av nordmannen «doktor Einar Onsum i Kristiania».⁷⁵ Onsum svarte at han hadde bedt *Associated Press* om å rette opp feilinformasjonen, men la til at å gjøre dette etter flere måneder ikke ville hjelpe stort.⁷⁶ 15. september 1922 informerte Onsum også *Norsk Presseforbund* om at han hadde sendt en korleksjon til alle *Associated Press*' abonnenter,⁷⁷ og at han hadde mottatt et svar fra pressebyrået, som innrømmet at de burde rette opp feilinntrykket, og at de skulle sende ut en ny historie fra Kristiania i begynnelsen av neste måned.⁷⁸

Jacob Vidnes og pressekontoret var åpenbart sterkt involvert i denne prosessen. 3. januar 1923 sendte Onsum en orientering til Jacob Vidnes om sitt arbeid for *Associated Press*. I brevet fortalte han om hvordan flere av hans meldinger var blitt sterk korrigeret ned og bearbejdet.⁷⁹ Vidnes svarte at når Onsum

De fremste i det norske presse miljøet hadde få prinsipielle motforestillinger mot å være en del av myndighetenes propagandaapparat

hadde funnet seg i endringer av artiklene, var det ikke overraskende at enkelte aviser hadde gått enda lenger.⁸⁰ Vidnes beskyldte også Onsum for å bringe videre til amerikanske aviser rykter, karakteristikker og uttalelser fra norske aviser, blant annet om at brennevinsmulgere brukte ubåtjagere som de hadde fått tak i fra den tyske marinen.⁸¹

Kildal i Washington brukte mye tid på å få kontakt med lokale journalister i landet. Han fortalte i *Journalisten* at aviser i enkelte tilfeller ba ham om spesielle artikler om norske forhold, spesielt om handelsforbindelsene. Kildal fortalte også at han var blitt medarbeider i det store tidsskrift *Literary Digest*, hvor han skrev regelmessige artikler «om norske forhold».⁸² I sin årsberetning for 1924 skriver Kildal at han også hadde hatt over 100 artikler i amerikansk presse, og at flere av hans artikler hadde vært rettelser av uriktige fremstillinger av *norske forhold*. Kildal nevner spesielt debatten om rettighetene til Grønland, alkoholforbudet og den økonomiske situasjonen i Norge. Mange av rettelser skal ha vært korrigeringer av feilaktig informasjon fra dansker og svensker som oppholdt seg i USA, spesielt om konflikten mellom Danmark og Norge om rettighetene til Grønland. Kildal viser spesifikt til en dansk journalist som skal ha reist rundt i USA og fortalt om hvordan alkoholforbudet i Norge hadde gjort Norge til en «samling forbrydere».⁸³

Arne Magnussen (Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti) fremhevet i Stortinget at Kildal hadde bidratt med mange artikler om Norges store betydning som turistland og eksportland,⁸⁴ og at Kildal hadde hatt mange artikler i *The Economic World* og *Journal of Commerce*, som skulle ha gjort Norge godt kjent og forstått i USA. Kildal forklarte selv at hans viktigste oppgave var å bidra til å utvide de amerikanske markedene for norske eksportprodukter og å styrke tilliten til Norges finanser og økonomiske posisjon.⁸⁵ Kildal hadde i 1921 «bearbeidet» datidens ledende internasjonale handelstidsskrift *The World Market* til å utgi et eget norgesnummer om norsk skipsfart, fiskeri og hvalfangst, handel, industri, vannkraft, natur og turistmål.⁸⁶ Han hadde også vært involvert i utviklingen av et spesialnummer av det amerikanske reisemagasinet *Travel* i mai 1922, med en seks siders reportasje fra Norge og et helse-

des bilde fra Geiranger.⁸⁷ I februar 1923 var det et nytt spesialnummer om Norge i *Travel*, etter at bladets utgiver sir Robert M. McBride hadde blitt invitert til Norge og Spitsbergen.⁸⁸ Våren 1923 var det også et spesialnummer i *World Agriculture*,⁸⁹ hvor materialet skal være «utarbeidet av Landbruksdepartementet».⁹⁰ I 1924 var det imidlertid ingen spesialutgaver om Norge da det, ifølge Kildal, under dårlige økonomiske tider i Norge var vanskelig å få oppmerksomhet om Norge når ikke norske bedrifter kunne annonsere i disse spesialnumrene.⁹¹

Korrespondentenes uttalelser viste at de arbeidet mye med påstander i utenlandske aviser som fremstilte Norge som krigsprofitør under den første verdenskrigen, men også med påstander om den økonomiske krisen og bankkonkurser i Norge. Mjelde kunne blant annet fortelle til *Journalisten* at det var en utbredt oppfatning i England at Norge og andre nøytrale land tjente seg rike på England og de allierte under verdenskrigen. Dette fremkom blant annet i en reportasje i *Pall Mall Gazette*, hvor en som hadde oppholdt seg i Norge, fortalte om hvor rike norske fiskere hadde blitt. Mange av dem var, ifølge kilden, «millionærer med luksusbilar, luksusbilbaatar o. s. b.»,⁹² mens det egentlig var snakk om britiske militære fartøy:

Today the master of a British ship, who has just arrived from Trondhjem, told me that some of these men, who before 1914 were hardly able to make ends meet, are now owners of luxurious motor-cars. Not a few of them have become the possessors of British naval craft of the «M.L.» type, and when it is realised that these vessels «eat up» petrol at the rate of expenditure can be appreciated. Many are millionaires (kronen, not £).⁹³

Mjelde fortalte *Journalisten* at han hadde fått inn en artikkel om hvordan de norske fiskerne egentlig hadde det.⁹⁴ 24. oktober 1920 var det riktignok en liten kommentar i *Pall Mall Gazette*, hvor Mjelde ble sitert på at den tidligere informasjonen i avisa ikke er riktig, men han opplyste ikke *Journalisten* om at han likevel ble sitert på en innrømmelse til de engelske leserne:

He at the same time admits that Norwegian fishermen, «thanks to British consideration of their services to the Allied cause», have obtained a standard of wealth which till then was unknown among them.⁹⁵

Mjelde trodde at den engelske kilden hadde blandet sammen fiskehandlere i de store byene med vanlige fiskere. Skribenten i *Pall Mall Gazette* mente derfor at det var mulig at «some of the fishermen who now own motor-cars and motor launches are not actually fishing to-day, but, just as fellow members of their industry in this country, now similiary situated, they are still fishermen».⁹⁶ Dette var ett eksempel på at den utsendte korrespondenten pyntet litt på egen innsats overfor den britiske avisen i *Journalistens* intervju.

Solem i Berlin hadde faste artikler i *Nordische Wirtschafts-Zeitung*, og noen av dem ble også trykt i større tyske aviser.⁹⁷ *Nordische Wirtschafts-Zeitung* var et organ for alle de tre skandinaviske landenes næringsforeninger og hadde til oppgave å øke handelen med Tyskland.⁹⁸ Solem hadde også en rekke artikler om norske forhold i *Berliner Tageblatt* og i *Hamburger Nachrichten*.⁹⁹ I forbindelse med debatten i 1924 om å avvike ordningen med utsendte korrespondenter påpekte sendemann ved ambassaden i Berlin, Arne Scheel, nødvendigheten av å få tyskerne til å forstå Norges nøytralitetspolitikk, og at presseutsendingen var en ganske vesentlig faktor for å påvirke den tyske opinionen.¹⁰⁰

Kritikk og diskusjon om pressekontoret

I begynnelsen ble pressekontorets arbeid møtt med positive tilbakemeldinger fra alle politiske partier, inkludert journalistenes eget fagblad. *Journalisten* fortalte sine lesere at Norges handel, industri, kunst, litteratur og politikk ble omtalt i «de store lands aviser»¹⁰¹ takket være de utsendte korrespondentene, enten direkte fra korrespondentene selv eller indirekte, gjennom andre personer eller avisenes journalister og redaktører. *Journalisten* hevdet også at det ikke

lenger var skadelige og uriktige artikler om Norge i de største engelske avisene.¹⁰²

Den første klare kritikken mot pressekontoret kom da en samarbeidsavtale mellom de tre pressekontorene i Skandinavia ble offentlig kjent i begynnelsen av 1921. Den 20. mars 1920 hadde de tre lederne for pressekontorene i Skandinavia blitt enige om å holde hverandre informert om oppslag om de andre landene i utenlandske aviser som kunne oppfattes som skadelige eller feil. De skulle også hjelpe hverandre med å få oppklart misforståelser og eventuelt imøtegå feilaktige og skadelige opplysninger. I uttalelsen fra møtet mellom de tre pressesjefene blir det vist til at både dansker, svensker og nordmenn i utlandet har vist tendenser til å arbeide for sine nasjonale interesser ved å motarbeide eller snakke nedsettende om nabolandene. Referatet stadfestet derfor at de var enige om at de offisielle presserepresentantene i utlandet ikke

skulle benytte slike metoder, og heller ikke støtte opp om slike tendenser.¹⁰³ I uttalelsen ble det vedtatt at de «utsendte korrespondenter og presseattacheér best kan fylde sine nasjonale oppgaver ved helt ut å

stille sig loyale overfor nabolandenes såvelsom overfor andre landes interesser».¹⁰⁴

Ett år senere (februar 1921) skrev journalisten Ella Anker et innlegg i *Dagbladet* hvor hun fortalte at hun hadde sett avtalen i Utenriksdepartementet, men at hun ikke hadde fått lov til å ta kopi av dokumentet. Hun hevdet derfor at det var nødvendig at Stortinget forlangte at dokumentet skulle offentliggjøres, et dokument hun betegnet som «hemmelige instruksjoner».¹⁰⁵

Jacob Vidnes tilbakeviste Ankers beskyldninger i *Dagbladet* med å vise til at instruksjonen var sendt til Stortingets konstitusjonskomite.¹⁰⁶ Uttalelsen ble imidlertid trykket opp og distribuert etter Ankers innlegg i *Dagbladet*, som vedlegg til konstitusjonskomiteens innstilling til utenriksbudsjett for 1921–1922.¹⁰⁷ Innholdet i instruksjonene skapte sterke reaksjoner på Stortinget og en langvarig debatt om pressekontorets virksomhet. C.J. Hambro (H) viste til at presse-

Den måten utenriksdepartementene i Sverige og Danmark hadde organisert sine pressekontor på, ble holdt fram som forbilder for et norsk pressekontor

Carl Joachim Hambro var journalist, forfatter og politiker for partiet Høyre gjennom flere årtier. Foto: Atelier Rude/Oslo Museum.

kontorets sjef hadde inngått en avtale med kollegaer i andre land uten godkjenning fra overordnede i Utenriksdepartementet. Hambro påpekte at det kunne være tilfeller av konflikter mellom de skandinaviske landene, hvor europeiske aviser hadde publisert propaganda mot Norge fra «andet skandinavisk hold»,¹⁰⁸ og de utsendte presseattachéene hadde meldt om at det fra København ble sendt ut bevisst propaganda mot Norge.¹⁰⁹ Hambro viste til at både belgiske og sveitsiske aviser skrev at Nobels fredspris var utdelt av den svenske riksdagen, og koblet dette til at det ble sendt ut pressemeldinger fra spesielt København til den europeiske pressen. Hambro påpekte derfor at de utsendte presseattachéene heller burde være oppmerksomme på propagandaen som svensker og dansker sendte ut.¹¹⁰

Johan Castberg (V) fulgte opp med å spørre om hva slags grunnlag pressekontoret hadde til å skape slike «storpolitiske skandinaviske direktiver».¹¹¹ Castberg hevdet nemlig at dokumentet fornekta det

som burde være den viktigste oppgaven til korrespondentene: det å fremme norske interesser, også når de var i strid med svenske og danske interesser. Castberg beskyldte pressekontoret for hemmelighold og uriktig og villedende fremstilling av et offentlig dokument, da Jacob Vidnes hevdet i *Dagbladet* at det eneste instruksen handlet om, var at man skulle forsøke å la være å snakke nedsettende om nabolandene,¹¹² og samarbeide om å oppklare uriktig og skadelig informasjon om de enkelte landene, mens den i virkeligheten også handlet om lojalitet til de andre skandinaviske landene. Utenriksminister Arnold Ræstad (V) svarte at avtalen mellom lederne for pressekontorene overhodet ikke egnet seg som «direktiv»,¹¹³ og kun to dager etter debatten i Stortinget (23. juli 1921) ble det sendt ut beskjed til de fire presseutsendingene om at punkt 2 i avtalen ikke lenger skal være en «rettesnor eller instruks for pressekontorets utsendte korrespondenter».¹¹⁴ Punkt 2 viste til at de skulle være lojale mot andre landes interesser. Den 22. september fikk pressekontorene i Sverige og Danmark beskjed om at avtalen ikke egnet seg som direktiv for den «offisielle presseinstitusjons arbeid».¹¹⁵

Den neste utfordringen for pressekontoret gjaldt avtaler de hadde inngått med andre regjeringer om utveksling av offisielle telegrammer. Den 20. mai 1921 ble det inngått en avtale mellom regjeringene i Norge (H) og Storbritannia (Lib.) om at det skulle utveksles offisielle telegrammer mellom det norske og det engelske pressekontoret i deres respektive utenriksdepartement. Telegrammene skulle sendes ut fra de offisielle pressekontorene i Kristiania og London, før de ble sendt videre til mediene i henholdsvis England og Norge. Kilden for informasjonen skulle ikke oppgis,¹¹⁶ og avtalen var at telegrammene skulle sendes videre til pressen slik de var mottatt.¹¹⁷ Hambro (H) kritiserte ordningen i Stortinget (i forlengelsen av debatten om det skandinaviske samarbeidet) som han sammenlignet med et «boælschevikisk prinsipp som har været gjennomført i Moskva»,¹¹⁸ hvor de sittende regjeringer skulle ha monopol på nyhetsformidlingen. Hambro mente å ha sett denne tendensen ved at utsendte telegrammer ble utnyttet av det britiske pressekontoret til å drive ensidig partipeget

propaganda for den engelske liberale regjeringen.¹¹⁹ Hambro fryktet at det norske pressekontoret kunne benyttes på samme måte av skiftende norske regjeringer. Han viste til hvordan det allerede hadde ført til en hel rekke ensidige oppslag i den norske pressen om uavhengigkampen i Irland og dekningen av en landsomfattende kullgruvestreik i England. Hambro hevdet at norske aviser ukritisk hadde trykket meldinger fra det engelske utenriksdepartementet som var videreført av det norske pressekontoret. Noen av disse meldingene forsvarte den sittende statsministeren David Lloyd George (Lib.) mot angrep fra blant annet *Daily Mail* og *The Times*, som på det tidspunktet var eid av mediemogulen Lord Northcliffe.¹²⁰ Hambro siterte fra pressemeldingen (eller fra *Dagbladet*) i Stortinget:

Sedvanlig er disse ret hyppige nedstablinger av ministre ganske flot om end samvittighetsløst iscenesat. (...) «Times»s autoritet, som engang var saa stor, er naturligvis avtatt betraktelig siden Lord Northcliffe for faa aar siden kjøpte aktiemajoriteten i det, og følgen av «Times»s siste angreps plumpe natur har naturligvis vært aa stenge for dette blad alle de offisielle opplysningskilder.¹²¹

I et internt notat hos Utenriksdepartementet ble det også innrømmet at det var et engelsk telegram som hadde et sterkt polemisk innhold, som omhandlet uenighet mellom den britiske statsministeren og Northcliffes presse.¹²² Utenriksdepartementet uttrykte imidlertid tilfredshet med telegramutvekslingen, da de mente at norske aviser i stor grad hadde benyttet telegrammene, og de norske telegrammene ble benyttet av den utenlandske presse.¹²³

Men C.J. Hambro (H) ga seg ikke. 5. november 1923 viste han til at den engelske ministeren for Irland, sir Hamar Greenwood, sendte meldinger om irske forhold «som ikke bygget paa nogen realitet».¹²⁴ Ifølge Hambro førte dette til at pressen i de mange land tok avstand fra denne telegramtjenesten. Hambro, som nå var blitt styreleder i NTB, mente på den ene siden at ordningen var dyr og meningsløs, men han pekte også på at den var prinsipielt gal: Det var ikke utenriksdepartementene som skulle formidle nyhe-

ter, både fordi de manglet virkemidlene og fordi nyhetsformidlingen aldri kunne bli effektiv. Å formidle nyheter var, etter Hambros mening, pressens oppgave. Hambro ønsket derfor at ordningen skulle avvikles så raskt som mulig. Utenrikskomiteens formann Arnold Holmboe (V) hevdet imidlertid at blant redaktører og journalister han hadde snakket med, var det ingen som hadde gitt en slik dom over ordningen.¹²⁵ Det endte med at Stortinget (foreløpig) godtok at utvekslingen av offisielle nyhetstelegrammer ble videreført.¹²⁶

På tross av at Hambro flagget en prinsipiell holdning om pressens uavhengighet, fremhevet han likevel under *Den norske presseuke* samme år betydningen av at pressen stilte seg lojal overfor landets offisielle representanter:

Aviserne bør derfor ikke gaa til aktion i utenrikske anliggender uten først i utenriksdepartementet at ha forvissnet sig om hvordan situationen ligger til. Det er i saa maate ikke nok at vi har et utenriksdepartements pressekontor. Pressen selv maa søke opplysningerne paa autorativt sted».¹²⁷

Ifølge *Journalisten* la Hambro vekt på at «en lydør presse i utenrikspolitikken kan utjevne mange vanskeligheter for vore tilidsmenn utad».¹²⁸

Avviklingen av ordningen med utsendte korrespondenter og utveksling av telegrammer

Da regjeringen diskuterte kutt i statsbudsjettet i løpet av høsten 1923, ble det usikkert om det fortsatt skulle bevilges penger til de utsendte «korrespondentene». 31. desember 1923 sendte derfor Utenriksdepartementet et forhåndsvarsel til de fire korrespondentene om at regjeringen ikke hadde satt opp bevilgninger til ordningen for budsjettåret 1924–1925, på grunn av den vanskelige finansielle situasjonen.¹²⁹ *Journalisten* hevdet derfor på førstesiden at «de fæderlandske sparebestræbelser har sin komik!». ¹³⁰ Det begrunnet de med at det ble opprettholdt landbruksutsendinger i Washington og Roma, mens det ikke skulle sendes ut «presseattachéer», i en tid med mange bankkonkurser. Hvem skulle nå «svare paa spørsmålene, naar deres

stillinger inndrages?».¹³¹ *Journalisten* henviste også til forholdene i Sverige og Danmark, hvor holdningen til utsendte korrespondenter var en helt annen:

Stryker de bevilgningene? Nei, de opretholder dem ut fra den grundsætning, at i nedgangstider er reklame nødvendigere end nogensinde ellers.¹³²

Også legasjonene i Washington, Berlin og Paris reagerte negativt på at de ville miste sine «korrespondenter». Fra Berlin ble det vist til nødvendigheten av å få tyskerne til å forstå Norges nøytralitetspolitikk. I tillegg protesterte næringslivsorganisasjoner, som *Norsk Hotell- og Restaurantforbund* og *Norges Varemesse*, mot regjeringens forslag.¹³³

Den påfølgende debatten i Stortinget 15. mai 1924 ble preget av en unison hyllest av det arbeidet de utsendte presseattachéene hadde gjort og gjorde. Fra Høyre (C.J. Hambro) til Arbeiderpartiet og Alf Mjøen, som representerte *Arbeiderdemokratene* (også betegnet som *Radikale Folkeparti*), ble korrespondentenes arbeid fremhevet som viktig.¹³⁴ Men alle innså at det måtte spares, så mye av diskusjonen kokte ned til om man skulle beholde én attaché i Paris eller Berlin. Det var enighet om at stillingen i Washington skulle videreføres, mot kun to stemmer. Stillingen i Berlin ble avvirket med 70 mot 40 stemmer, og stillingen i Paris ble avvirket med 59 mot 51 stemmer. Det ble ikke votert over stillingen i London¹³⁵ etter at Mjelde døde 25. januar 1924. Lyder Solem i Berlin og Toralv Øksnevad i Paris sluttet begge i sine stillinger i løpet av juni 1924.¹³⁶ Arne Kildal fortsatte i sin stilling i Washington frem til 1. september 1925, da han flyttet tilbake til Norge for å overta stillingen som generalsekretær i *Nordmanns-Forbundet*.¹³⁷ Det ble da ikke sett etter en erstatte. C.J. Hambro kommenterte senere i Stortinget (i 1926) at Norge da sto i en særstilling blant «de civiliserte mindre stater» ved at Norge ikke hadde en organisert «opplysningsvirksomhet utadtil».¹³⁸ I den samme debatten i Stortinget uttrykte Martin Tranmæl (Ap), som samtidig også var redaktør av *Arbeiderbladet*, støtte til pressekontorets arbeid generelt. Han mente likevel at det prinsipielt kunne være store innvendinger mot kontoret, og da spesielt mot telegramvirksomheten.¹³⁹ Det var ingen

i Stortinget som forsvarte telegramvirksomheten denne gangen, og 10. desember 1926 vedtok regjeringen Lykke (H) å avslutte avtalene med Finland, Storbritannia og Tsjekkoslovakia, og ordningen med å utveksle telegrammer ble dermed også avvirket.¹⁴⁰

Jacob Vidnes fortsatte som sjef for UDs pressekontor i et videre samarbeid og i nær dialog med *Norsk Presseforbund* frem til 1940.¹⁴¹ I årene som fulgte, distribuerte han fotografier, tekster, filmer og foredrag til utenlandske medier på vegne av den norske stat og utenriksdepartementet. Sammen med kongen og regjeringen flyktet Vidnes til England i 1940. Han fortsatte sitt arbeid i London, men døde av et kraftig astmaanfall 4. oktober 1940. Arne Giverholt var sekretær for pressekontoret i hele perioden frem til han døde i mai 1939. Giverholt var samtidig styremedlem i *Norsk Presseforbund* fra 1936 til 1939,¹⁴² utenrikskronikør i *NRK radio* fra 1934 og utenrikskommentator i avisa *Dagen*.¹⁴³ Øksnevad (som hadde vært korrespondent i Paris) ble styremedlem i *Norsk Presseforbund* fra 1928 til 1933, etter at hadde vært redaktør av *Journalisten* fra april 1926 til mai 1927.¹⁴⁴ Øksnevad ble ansatt i NRK i 1933 og var den sentrale personen som bygget opp nyhets- og aktualitetsprogrammene i det nye mediet.¹⁴⁵ Han ble kjent som stemmen fra London under den andre verdenskrigen. Øksnevad ble i 1945 programredaktør, og utenriksredaktør i NRK fra 1946 til 1961.

Avsluttende diskusjon og konklusjon

I denne artikkelen har vi sett at noe av motivet for å etablere pressekontoret var knyttet til den utbredte forestillingen om pressens sterke og direkte påvirkningskraft på folk og samfunnsliv. Pressekontoret skulle bidra til at den norske pressen fikk informasjon om norsk utenrikspolitikk og Norges rolle i verdenssamfunnet, men samtidig skulle det også påvirke presse og politikere i andre land til å se verden fra et norsk ståsted. Målsetningen var at Norge og norske interesser skulle bli fremstilt på en mest mulig positiv måte. Dette handlet både om politikk og om kommersielle interesser. Det politiske dreide seg om å opprettholde inntrykket av Norge som et nøytralt land i konflikter mellom stormaktene. Det økonomiske dreide seg om norske produkter og om å fremstille

Norge som et trygt land å investere i. Derfor ble det en viktig oppgave for pressekontoret å avvise at norsk politikk var avhengig av og nært knyttet opp mot Moskva, i en tid hvor Arbeiderpartiet hadde økende innflytelse. Det ble fremhevet fra begynnelsen at det var viktig for pressekontoret å bidra til at Norge hadde et godt «omdømme».

Vi har sett hvordan Utenriksdepartementet opprettet en ordning for å påvirke utenlandsk presse og norske aviser i begynnelsen av 1920-årene. Det ble sendt ut medarbeidere til fire sentrale hovedsteder (London, Berlin, Paris og Washington), og det ble opprettet en koordinerende avdeling i Kristiania.

Pressen og norske journalister stilte seg lojalt bak pressekontorets opprettelse og dets arbeid. Stortingsproposisjonene som la grunnlaget for opprettelsen av ordningen, ble utviklet i dialog med Norsk Presseforbund. I tillegg til at pressekontoret skulle hjelpe Utenriksdepartementet med å få Norge fremstilt på en mest mulig positiv måte, var det opprinnelig tenkt at stillingene i utlandet skulle gi journalistene innsikt og erfaring, slik at de også kunne tjene norske interesser som journalister i den hjemlige pressen etter at de hadde arbeidet for UD i utlandet. Det var derfor bred enighet om at det burde rekrutteres journalister til disse stillingene. Journalistenes eget organ *Journalisten* reagerte derfor negativt da Arne Kildal ble ansatt for å jobbe fra Washington, da han ikke hadde mye journalistisk erfaring. Nå viste det seg imidlertid at erfaringene og nettverkene de opparbeidet seg på de ulike stedene, var såpass viktige for arbeidet at ingen av de utsendte medarbeiderne ble byttet ut for å få inn nye som kunne få den samme erfaringen.

Det var en diskusjon om hva de utsendte medarbeiderne skulle kalles, og hvor nært de skulle være tilknyttet de respektive legasjonene. Utenriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget mente at det skulle gis inntrykk av at de var representanter for et telegrambyrå, men UD og utenriksminister Ihlen (V) og representantene fra presseforbundet (som senere ble en del av ordningen) mente at de skulle være offi-

sielle representanter for det norske utenriksstyret. Det offisielle navnet på de utsendte medarbeiderne ble korrespondenter, og parentesene presseattachéer fra proposisjonene ble strøket. Dermed kunne man fortsatt få inntrykk av at dette var journalister som jobbet for norske medier i utlandet – og det gjorde de også.

I tillegg til å skrive i lokale medier og påpeke det de oppfattet som feil i utenlandske aviser, sendte «korrespondentene» stoff hjem til norske aviser på en måte som lignet det andre utenlandskorrespondenter gjorde og gjør i dag. Denne dobbeltrollen var spesielt tydelig da Toralv Øksnevad var tilknyttet som rådgiver i de offisielle norske delegasjonene til blant annet Folkeforbundet, samtidig som han sendte telegrammer til NTB, til bruk i norske aviser. Det er ingenting som tyder på at disse telegrammene ble behandlet kritisk av norske aviser.

Utveksling av telegrammer med andre stater førte derimot til sterk kritikk og diskusjon i Stortinget. Disse telegrammene ble sendt direkte fra andre utenriksdepartement og skulle ikke bli behandlet kritisk, men sendes direkte videre til avisene, som heller ikke skulle oppgi kilden bak informasjonen. Dette fikk flere til å reagere på Stortinget, blant andre C.J. Hambro. Han så en tendens til tendensiøse artikler fra den britiske regjeringen og fryktet at en slik utveksling av telegrammer også kunne benyttes av skiftende norske regjeringer. Til tross for kritikken fra Hambro godtok Stortinget en videreføring av denne ordningen.

C.J. Hambro (H), som var styremedlem og styreleder i NTB fra 1923, spilte en sentral rolle i debatten om pressekontoret i den aktuelle perioden. Som representant i utenriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget støttet han forslaget om at det skulle gis inntrykk av at de var representanter for et telegrambyrå, som da sannsynligvis hadde være NTB. Samtidig var han opptatt av at pressekontoret skulle forsvare norske interesser, på samme måte som norske aviser burde konferere med Utenriksdepartementet når de skulle omtale «utenrikske anliggender». Dette ble også tydelig da det ble avslørt at pressekontorets

*Pressen og norske journalister
stilte seg lojalt bak pressekontorets
opprettelse og dets arbeid*

rets sjef, Jacob Vidnes, hadde inngått en avtale med de tilsvarende skandinaviske pressekontorene om å hjelpe hverandre. Hambro viste til at det kunne være konflikter mellom landene, som også var en medvirkende årsak til at Norge ble fremstilt ufordelaktig i utenlandsk presse. Dette var jo kun 15 år etter unionsoppløsningen og konflikten med Sverige, som nettopp var utgangspunktet for norske myndigheters første forsøk på å påvirke utenlandsk presse rundt 1905.

Ordningen tydeliggjorde også at regjeringen betraktet pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker. Pressen selv anså også avisene som et verktøy for norske utenrikspolitiske interesser, hvor da norske journalister kunne spille en viktig rolle som såkalte korrespondenter for det norske utenriksdepartementet. Det virket derfor som om journalistene betraktet denne type informasjonsarbeid som en sidegren av journalistikken, den gang da pressen var mye sterkere integrert i den politiske propagandaen, som en del av partienes strategiske kommunikasjon eller PR. At grensene mellom rollene samtidig ble uklare etter vår egen tids standarder, så ikke ut til å utløse hverken debatt mellom politikerne eller i pressen, utenom C.J. Hambros bekymring for at skiftende regjeringer skulle utnytte telegramtjenesten til å fremheve egen politikk og fremstille en motpart negativt. Poenget til Hambro var at en offentlig, statlig finansiert ordning ikke skulle brukes i en partipolitisk sammenheng.

Vi kan konkludere med at journalistene spilte en helt avgjørende rolle i Utenriksdepartementets strategiske tenkning omkring PR-arbeid (eller strategiske kommunikasjonsarbeid) i årene etter første verdenskrig – både i planlegging og utførelse. Dette var også starten på det organiserte mediepåvirkningsarbeidet fra UD's side, som har klare likheter med hvordan PR-arbeidere forsøker å påvirke mediene i dag.

Noter

- 1 Bastiansen og Dahl 2008; Ottosen 2010; Bastiansen 2015
- 2 Dahl, Hagtvet og Werenskjold 2019
- 3 Knutsen, Neumann og Leira 2016
- 4 Statistisk Centralbyrå 1922. Se også https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_068.pdf
- 5 (27.06.1910). Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15. Stortinget. Se <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/moter-for-lukkede-dorer/1900-1924/100627.pdf>
- 6 Werenskjold 2019: 365–389
- 7 Ormang 1959
- 8 Dahlen 2017
- 9 Riksarkivet Utenriksdepartementet arkivordning og arkivnøkler 1906–1940. Riksarkivet. Oslo, Riksarkivet.
- 10 Utenriksdepartementet (1920). Pressekontorets utgående journal, RA/S-2259/C/L0107; Pressekontorets journal 1920, RA/S-2259/C/L0108; (1925). Pressekontorets journal for innkommet post 1921–1925 RA/S-2259/C/L0320.
- 11 Utenriksdepartementet (1920). Pressekontorets sakregister, RA/S-2259/C/L0335; (1921). Pressekontorets utgående register, RA/S-2259/C/L0119; Register til pressekontorets journal 1921, RA/S-2259/C/L0120; (1925). Register til pressekontorets journal 1925, RA/S-2259/C/L0321; Pressekontorets utgående register, samt register over pressemeddelelser 1925, RA/S-2259/C/L0322.
- 12 Utenriksdepartementet (1924). «Presse 1. presse. UD's pressekontor og pressekorrespondenter». Stykke 8044-8332, RA/S-2259/Dx/L8049.
- 13 Norsk Presseforbund, PA-0835, Riksarkivet.
- 14 Ottosen 1996: 47
- 15 Bastiansen og Dahl 2008: 239–245; Bastiansen 2015: 159–170; Norland 2011; Bjørnsen 1986
- 16 Ottosen 2010
- 17 Werenskjold 2008e: 106–149
- 18 Ottosen 1996: 52–53; Gran 2005: 147; Ottosen 2010: 260–261, 313–317; Ottosen 2014: 12–13, 18–19; Dahlen 2017: 22
- 19 Ottosen 1997: 133
- 20 Hestmark 1999: 692–694; Knutsen, Neumann og Leira 2016: 122
- 21 Dahlen 2017: 20
- 22 Dahlen 2017: 27
- 23 Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15. Stortinget. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/moter-for-lukkede-dorer/1900-1924/100627.pdf>
- 24 Dahlen 2017: 30–31
- 25 Social-Demokraten, 26. mai 1910.
- 26 Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15. Stortinget, 16
- 27 Dahlen 2017: 32
- 28 Saxe 1935: 40
- 29 Dagbladet, 19. september 1917, 8; Norske Intelligenz-Seddeler, 19. september 1917, 8

- 30 Saxe 1935: 84–87; Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 1
- 31 Utenriksdepartementet (11.03.1918.). Brev fra Utenriksdepartementet, underskrevet av utenriksminister Ihlen, til Norges Presseforbund, Norsk presseforbund, 1910–1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- 32 Norsk Presseforbund 1950: 153–154
- 33 Øksnevad, Toralv (f. 1891–d.1975). Se https://nbl.snl.no/Toralv_Øksnevad
- 34 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 62. Om bevilgning av kr. 10 000,00 som lønn til en pressekonsulent i Utenriksdepartementet. Stortinget, 1
- 35 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 4
- 36 Ibid: 5
- 37 Stortingsforhandlingene (1919). Indstilling S. XX, tillegg (1919). Indstilling fra konstitusjonskomiteen om bevilgning for budgjettermen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender. Stortinget, 3
- 38 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget. Kristiania, Stortinget, 1; Stortingsforhandlingene (1919). Indstilling S. XX, tillegg (1919). Indstilling fra konstitusjonskomiteen om bevilgning for budgjettermen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender. Stortinget, 3
- 39 Stortingsforhandlingene (1919). Indstilling S. XX, tillegg (1919). Indstilling fra konstitusjonskomiteen om bevilgning for budgjettermen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender. Stortinget, 3-5
- 40 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 2 februar 1919, 13; Pressekonsulent og presseattachéer. Journalisten, nr. 4 april 1919, 31.
- 41 Presseforholde i Berlin og den norske presses representasjon i Tyskland. Journalisten, nr 12 desember 1919.
- 42 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 1
- 43 Ibid.
- 44 Indst. S. XX, tillegg, 1919: 4.
- 45 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingstidende, 11. juli 1919. Stortinget, 2255-2260
- 46 Thommessen (1919). Brev til Stortingets konstitusjonskomite 27.06.1919. Trykt som bilag til Indst. S. XX. Indstilling fra konstitusjonskomiteen om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 1
- 47 Saxe 1935: 94; Omang 1959: 332; (1920). Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 1 januar, 3
- 48 Bjørnson 1990: 514
- 49 Vidnes, Jacob (f. 1875–d.1940). Se https://nbl.snl.no/Jacob_Vidnes
- 50 Dahlen 2017
- 51 Presseforholde i Berlin og den norske presses representasjon i Tyskland. Journalisten, 1919, 102
- 52 Omang (1959): 332
- 53 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 1, januar 1920, 3.
- 54 Presseattache Mjelde død. Journalisten, nr. 1, januar 1924, 17.
- 55 Ibid.
- 56 Omang 1959: 332; Kildal, Arne, (f. 1885-d.1972). Se https://nbl.snl.no/Arne_Kildal
- 57 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, 1919, 13; Vor utenriktstjeneste. Journalisten, nr. 2, februar 1920, 1
- 58 Søk på «pressekontor» i Morgenbladet og Aftenposten i 1920 viser 19 eksplisitte referanser til UDs pressekontor dette året.
- 59 Utenriksdepartementet (1920–1924). Utenriksdepartementets Pressekontorets utgående journal, Journalregister, 1920–1924. Kristiania, Utenriksdepartementet, Pressekontoret, RA/S-2259/C/L0120 (1920-1924), Riksarkivet.
- 60 Aftenposten, 14. januar 1920, 5
- 61 Ibid.
- 62 Omang 1959: 454–455
- 63 Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. Journalisten, nr. 5 mai, (1922), 63–65; Øksnevad 1921. Journalistene i Genève. Journalisten, nr. 1 januar, 3–4
- 64 Øksnevad (1922). Journalistene i Genève. Journalisten, nr. 1, januar, 3–4.
- 65 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924 16. mai. Stortinget, 1398
- 66 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingmelding Nr. 17, 1923. Stortinget, 8-11
- 67 Saxe 1935: 114
- 68 The New York Tribune, 11. juni 1922, 8. Se <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn83030214/1922-06-11/ed-1/seq-26/> Sist lest 29.01.22
- 69 The Ogden Standard-Examiner, Associated Press, 11. juni 1922, 42. Se <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn85058393/1922-06-11/ed-1/seq-42/> Sist lest 01.03.2022
- 70 Minneapolis Tidende, 22. juni 1922. Se, <https://www.loc.gov/> Sist lest 29. januar 2022
- 71 Resultat av søk på «Norway» i de to avisene 12.06.1920–31.07.1920 på <https://www.loc.gov/>
- 72 Norsk Presseforbund (1910–1991). Brev fra Utenriksdepartementet (ingen dato), underskrevet utenriksminister Mowinckel til «Herr Direktør Per Wendelbo, Forman i Norsk Presseforbund, Norsk Telegrambyrå, Kristiania». Norsk presseforbund, 1910–1991, PA 0835, Riksarkivet.

- 73 Steenstrup 1930: 324 Se <http://runeberg.org/hvemervem/1930/0324.html>, Sist lest 29.03.2022.
- 74 Stortingsforhandlingene (1922). Stortingstidende 1922, 12. juli. Stortinget, 2957–2958.
- 75 Dagbladet, 13. juli 1922, 1.
- 76 Onsum, 14. august 1922, Dagbladet, 3.
- 77 Utenriksdepartementet (02.09.1922). Brev fra Norsk Presseforbund til Einar Onsum – Norsk Presseforbund, 1910–1991. Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- 78 Onsum (15.09.1922). Brev fra Einar Onsum til hovedstyret i Norsk Presseforbund, Kristiania, – Norsk presseforbund 1910–1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- 79 Utenriksdepartementet (03.01.1923). Avskrift av et brev fra Einar Onsum til Jacob Vidnes, Utenriksdepartementet, Norsk presseforbund, 1910–1991. Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- 80 Utenriksdepartementet (17.01.1923). Brev fra Jacob Vidnes til Einar Onsum, Norsk presseforbund, 1910–1991. Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- 81 Ibid.
- 82 Heinrichsen (1921). Hvad hr. Kildal har utrettet. Journalisten, nr. 9, september, 93–94.
- 83 Utenriksdepartementet (1924). Arne Kildal, Aarsberetning, New York, 1924. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049 Riksarkivet.
- 84 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924 16. mai. Stortinget, 1394.
- 85 Stortingsforhandlingene (1922). Stortingstidende 1922–20. juni. Stortinget, 2314.
- 86 Aftenposten, 1. oktober 1921, 5; Heinrichsen (1921). Hvad hr. Kildal har utrettet. Journalisten, nr. 9 september, 93–94.
- 87 Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. Journalisten 1922, 63–65; Longstreet (1922). The Kingdom of the Long Street. Travel, nr. 1 mai, 3, 30–34 og 38. Se <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435067113951&view=lup&seq=128>. Sist lest 29.01.22.
- 88 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingsmelding nr. 17, 1923. Stortinget, 10; RA/S-2259/C/L0120: 5
- 89 World Agriculture (1923), vol. 3, nr. 2 (<https://www.jstor.org/stable/community.31003674?seq=6>) https://books.google.no/books?redir_esc=y&hl=no&id=TxHnAAAAAAJ&focus=searchwithinvolume&q=Norway
- 90 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingsmelding nr. 17, 1923. Stortinget, 10.
- 91 Utenriksdepartementet (1924). Arne Kildal, Aarsberetning, New York, 1924. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049 Riksarkivet.
- 92 Presseattache-arbeidet. Journalisten, nr. 11, november 1920, 114–115
- 93 Pall Mall Gazette, 24. september 1920, 3. Se <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0000098/19200907/031/0003> (ML står for motor launch – motorgående)
- 94 Presseattache-arbeidet. Journalisten, 1920, 114–115
- 95 Pall Mall Gazette, 24. september 1920, 3.
- 96 Ibid.
- 97 Falk (1921). Presseattachen i Berlin har mykje aa gjera. Journalisten, nr. 1, januar, 9–10
- 98 Department of Commerce (1920). Bureau of Foreign and Domestic Commerce. Vol. 4, 1919. Commerce Reports. Washington, Government Printing Office, 578
- 99 Stortingsforhandlingene (1922). Stortingstidende 1922 20. juni. Stortinget, 2314.
- 100 Omang 1959: 490–491
- 101 Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. Journalisten 1922, 63–65
- 102 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 6, juni 1923, 1
- 103 Stortingsforhandlingene (1921). Indstilling S. XX A. 1921, bilag 2. Stortinget.
- 104 Utenriksdepartementet (20.03.1920). Samarbeide med de nordiske pressekontorene. Referat fra møtet mellom lederne for pressekontorene i Skandinavia. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Pressekontoret, Gruppe: Press 1, Sak 11/20, Riksarkivet.
- 105 Ella Anker, Unionsmerkede presseattachéer. Dagbladet, 26. februar 1921, 9
- 106 Jacob Vidnes, Unionsmerket presseattachéer. Dagbladet 3. mars 1921.
- 107 Stortingsforhandlingene (1921). Indstilling S. XX A. 1921, bilag 2. Stortinget. Kristiania, Stortinget
- 108 Stortingsforhandlingene (21.07.1921). Stortingstidende 21. juli. Stortinget, 2912
- 109 Ibid. 2922
- 110 Ibid. 2912
- 111 Ibid. 2914
- 112 Johan Castberg (V), sitert fra ibid. 2913–2914
- 113 Ibid. 2916
- 114 Utenriksdepartementet (14.06.1922). P.M. Pressekontoret. «Samarbeidet» mellom de nordiske pressekontorer. Kristiania, Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.
- 115 Utenriksdepartementet (22.09.1921). Brev til legasjonsraad Henriksen i presseavdelingen, utenriksdepartementet, Stokholm. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-833, Riksarkivet.
- 116 En fare for den frie presse. Journalisten, nr. 8, august 2021, 1–2; Vidnes (17.05.1921). «Avskrift av brev til samtlige redaktører pressebyraachefer». Utenriksdepartementet, Riksarkivet.
- 117 Utenriksdepartementet «P.M. De traadløse engelske telegrammer» (Udatert). Kristiania, Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.
- 118 Stortingsforhandlingene (21.07.1921). Stortingstidende 21. juli. Stortinget, 2926
- 119 Ibid.
- 120 Neander og Marlin 2010

- 121 Dagbladet, 15. juli 1921, 1; Stortingsforhandlingene (21.07.1921). Stortingstidende 21. juli. Stortinget, 2927, (med noen små, enkelte ortografiske forskjeller mellom Dagbladet og Stortingstidende).
- 122 Utenriksdepartementet «P.M. De traadløse engelske telegrammer» (Udatert). Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044–8332, Riksarkivet.
- 123 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingmelding nr. 17, 1923. Stortinget, 5
- 124 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingstidende 1923, 5. november. Stortinget, 3266–3267
- 125 Ibid. 3266–3268
- 126 Ibid. 3269; Omang 1959: 489
- 127 Pressen og utenrikspolitikken. Journalisten nr. 5, mai 1923, 57
- 128 Ibid.
- 129 Omang 1959: 489
- 130 Ingen presseattacher meir? Journalisten nr. 1 januar 1924, 1
- 131 Ibid.
- 132 Ibid.
- 133 Omang 1959: 489–491
- 134 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924, 15. mai. Stortinget, 1404
- 135 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924 16. mai. Stortinget, 1408
- 136 Saxe 1935
- 137 Omang 1959: 501; Arne Kildal (f. 1885-d.1972). Se https://snl.no/Arne_Kildal
- 138 Stortingsforhandlingene (1926). Stortingstidende 1926 27. mai. Stortinget, 1671
- 139 Ibid.
- 140 Omang 1959: 502
- 141 Saxe 1935
- 142 Norsk Presseforbund 1950: 149, 157
- 143 Dahl, Hagtvat og Werenskjold 2019: 219; Kullerud 2019: 106
- 144 Erichsen 1960: 214
- 145 Dahl, Hagtvat og Werenskjold 2019: 210–256
- Litteratur**
- Aftenposten* (1920, 14. januar) Pressekontoret og dets virksomhed, 5.
- Aftenposten* (1921, 1. oktober). Et Norges-nummer i Amerika, 5
- Anker, E. (1921, 26. februar). Unionsmerkede presseattachéer. *Dagbladet*, 9.
- Associated Press* (1922, 11. juni). Norway enacts laws demanded by communists. The Ogden Standers Examiner, 42.
- Bastiansen, H. G. (2015). Partipressen: En introduksjon. *Makt, medier og politikk: Norsk politisk kommunikasjon*. Ø. Ihlen, E. Skogerbø og S. Allern. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bastiansen, H. G. og H. F. Dahl (2008). *Norsk mediehistorie, 2. utgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørnsen, B. (1986). *Har du frihet og sommersol kjær? Arbeiderbladet 100 år. Bind II 1918–1984*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Bjørnson, Ø. (1990). *På klassekampens grunn: 1900–1920*. Oslo: Tiden.
- Dagbladet (1917, 19. september). Journalist søkes, 8
- Dagbladet (1921, 15. juli) Lloyd George og lord Curzon til konferansen i Washington, 1.
- Dagbladet (1922, 13. juli) Dr. Einar Onsum som journalist, 1.
- Dahl, H. F., B. Hagtvat og R. Werenskjold (2019). *Ekko fra Spania - Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet*. Oslo: Dreyer Akademiske forlag.
- Dahlen, Ø. P. (2017). UD's hemmelige pressekontor. *Mediehistorisk tidsskrift*, 27.
- Department of Commerce (1920). *Bureau of Foreign and Domestic Commerce. Vol. 4, 1919*. Washington: Government Printing Office.
- Erichsen, R. W. (1960). *For ytringsfrihet under ansvar: Norsk presseforbund 1910 - 1935 - 1960*. Bergen: Eide.
- Falk, A. (1921). Presseattachen i Berlin har mykje aa gjera. *Journalisten* (nr. 1 Januar), 9–10.
- Gran, G. (2005). *Til Kjølén skilte oss ad: Unionsoppløsningen i svensk og norsk presse*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Heinrichsen, R. (1921). Hvad hr. Kildal har utrettet. *Journalisten*, (nr. 9 September), 93–94.
- Hestmark, G. (1999). *Vitenskap og nasjon: Waldemar Christopher Brøgger 1851–1905*. Oslo: Aschehoug.
- Presseforholde i Berlin og den norske presses representasjon i Tyskland. *Journalisten*, nr. 12 desember 1919.
- Pressekonsulent og presseattachéer. *Journalisten*, nr. 4 april 1919, 31.
- Utenriksdepartementets pressekontor. *Journalisten*, nr. 2 februar 1919, 13.
- Presseattaché-arbeidet. *Journalisten*, nr. 11 november 1920, 114–115.
- Utenriksdepartementets pressekontor. *Journalisten*, nr. 1 januar 1920, 3.
- Vor utenriktjeneste. *Journalisten*, nr. 2 februar 1920, 1.

- En fare for den frie presse. *Journalisten*, nr. 8 august 1921, 1-2.
- Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. *Journalisten*, nr. 5 mai 1922, 63–65.
- Pressen og utenrikspolitikken. *Journalisten*, nr. 5 mai 1923, 57.
- Utenriksdepartementets pressekontor. *Journalisten*, nr. 6 juni 1923, 1.
- Ingen presseattachéer meir? *Journalisten*, nr. 1 januar 1924, 1.
- Presseattaché Mjelde død. *Journalisten*, nr. 1 januar 1924, 17.
- Knutsen, T. L., I. B. Neumann og H. Leira (2016). *Norsk utenrikspolitisk idéhistorie: 1890–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kullerud, D. (2019). *Dagen: 1919-2019 Kulturell motstemme i hundre år*. Oslo: Cappelen Damm.
- Longstreet, R. (1922). The Kingdom of the Long Street. *Travel*, (nr. 1 Mai), 3, 30-34 og 38.
- Neander, J. and R. Marlin (2010). Media and Propaganda: The Northcliffe Press and the Corpse Factory Story. *Global Media Journal – Canadian Edition* 3(2).
- Norland, A. (2011). *Bly blir gull: Schibsteds historie 1839-1933*. Oslo: Schibsted.
- Norsk Presseforbund (1910-1991). Brev fra Utenriksdepartementet (ingen dato), underskrevet utenriksminister
- Minneapolis Tidende (1922, 22. juni) Norges Regjering og Kommunistene.
- Mowinckel til «Herr Direktør Per Wendelbo, Forman i Norsk Presseforbund, Norsk Telegrambyrå, Kristiania».
- Norsk Intelligenssedler (1917, 19. september). Journalist søkes, 8.
- Norsk Presseforbund, 1910-1991, PA 0835, Riksarkivet.
- Norsk Presseforbund (1950). *Pressefolk: Biografiske opplysninger om Norsk presseforbunds medlemmer 1950*. Oslo: Norsk presseforbund.
- Omang, R. (1959). *Norsk utenrikstjeneste II: Stormfulle tider 1913-1928*. Oslo: Gyldendal.
- Onsum, E. (15.09.1922). Brev fra Einar Onsum til Hovedstyret i Norsk Presseforbund, Kristiania, Norsk Presseforbund 1910-1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet. .
- Onsum, H. (14.08.1922). Hr. Onsums telegrammer, *Dagbladet*, 3.
- Ottosen, R. (1996). *Fra fjærpenn til Internett: Journalister i organisasjon og samfunn*. Oslo: Aschehoug.
- Ottosen, R. (1997). Frigjøringsstrev i norske aviser. I T. Roksvold (red.) *Avissjangerer over tid*, Fredrikstad: Institutt for journalistikk. 4: 109-136.
- Ottosen, R. (2010). *Presse, parti og publikum*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ottosen, R. (2014). Pressens og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig. *Pressehistorisk tidsskrift* 22(2), 9-29.
- Riksarkivet Utenriksdepartementet arkivordning og arkivnøkler 1906–1940. Riksarkivet. Oslo: Riksarkivet.
- Saxe, L. (1935). *Norsk presseforbund: 1910–1935*. Oslo: S.n.
- Socialdemokraten* (1910, 26. mai). Et offentlig pressekontor.
- Statistisk Centralbyrå (1922). *Norges handel 1921*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Steenstrup, B. (1930). *Hvem er hvem?* Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Stortinget (1910, 27. juni). Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15.
- Stortingsforhandlingene (21.07.1921). *Stortingstidende 21. juli*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1919). *Indstilling S. XX, tillegg (1919). Indstilling fra konstitusjonskomiteen om bevilgning for budgetterminen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1919). *Stortingsproposisjon nr. 62. Om bevilgning av kr. 10 000,00 som lønn til en pressekonsulent i Utenriksdepartementet*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1919). *Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1919). *Stortingstidende, 11. juli 1919*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1921). *Indstilling S. XX A. 1921, bilag 2*. Kristiania: Stortinget.

- Stortingsforhandlingene (1922). *Stortingstidende 1922 20. juni*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1922). *Stortingstidende 1922 12. juli*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1923). *Stortingsmelding Nr. 17, 1923*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1923). *Stortingstidende 1923 5. november*. Kristiania: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1924). *Stortingstidende 1924 15. mai*. Oslo: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1924). *Stortingstidende 1924 16. mai*. Oslo: Stortinget.
- Stortingsforhandlingene (1926). *Stortingstidende 1926 27. mai*. Oslo: Stortinget.
- The New York Tribune* (1922, 11. juni). Radicals Enter Into Deal With Norway's King, 8.
- Thommessen, R. (1919). Brev til Stortingets konstitusjonskomite 27.06.1919. Trykt som bilag til *Indst. S. XX. Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning av utgifter ved opprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer*. Stortinget. Kristiani: Stortinget.
- Utenriksdepartementet «P.M. De traadløse engelske telegrammer» (Udatert). Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (02.09.1922). Brev fra Norsk Presseforbund til Einar Onsum – Norsk presseforbund, 1910-1991. Kristiania: Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (03.01.1923). Avskrift av et brev fra Einar Onsum til Jacob Vidnes, Utenriksdepartementet, Norsk Presseforbund, 1910-1991. Kristiania: Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (11.03.1918.). Brev fra Utenriksdepartementet, underskrevet av utenriksminister Ihlen, til Norsk Presseforbund, Norsk presseforbund, 1910–1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (14.06.1922). P.M. Pressekontoret. «Samarbeidet» mellom de nordiske pressekontorer. Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (17.01.1923). Brev fra Jacob Vidnes til Einar Onsum, Norsk presseforbund, 1910–1991. Kristiania: Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (20.03.1920). Samarbeide med de nordiske pressekontorene. Referat fra møtet mellom lederne for pressekontorene i Skandinavia. Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044–8332, Pressekontoret, Gruppe: Press 1, Sak 11/20, Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (22.09.1921). Brev til legasjonsraad Henriksen i presseavdelingen, utenriksdepartementet, Stockholm. Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-833, Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (1920–1924). Utenriksdepartementets Pressekontorets utgående journal, journalregister, 1920–1924. Kristiania: Utenriksdepartementet, Pressekontoret, RA/S-2259/C/L0120 (1920-1924), Riksarkivet.
- Utenriksdepartementet (1924). Arne Kildal, Aarsberetning, New York, 1924. Oslo: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049 Riksarkivet.
- Vidnes, J. (03.03.1921). Unionsmerked presse-attacheér. *Dagbladet*, 2.
- Vidnes, J. (17.05.1921). «Avskrift av brev til samtlige redaktörer pressebyraachefer». Kristiania: Utenriksdepartementet, Riksarkivet.
- Werenskjold, R. (2008e). Erik Loe og utenriksavdelingen i Arbeiderbladet, 1949–1989. *Pressehistoriske skrifter* (10), 106–149.
- Werenskjold, R. (2019). German pressure: Spy films and Political Censorship in Norway, 1914–40. *Journal of Scandinavian Cinema, Special Issue: 'Spies in Scandinavia'* 9(3), 365–389.
- Øksnevad, T. (1921). «Journalisterne i Genève». *Journalisten* (nr. 1 januar), 3–4.
- Øksnevad, T. (1922). «Journalisterne i Genève». *Journalisten* (nr. 1 Januar), 3–4